

EGYRE VÉKONYODÓ CÉRNASZÁLON FÜGGÜNK . . .

KALAPIS ZOLTÁN

Már máskor is elsóhajtottam, hogy nálunk, a nemzet testének déli peremén – akárcsak a nyugati, északi és keleti végein – a magyarság nem magától érteződő faktum, nem természetes állapot. Ha történetesen itt valaki magyarként jön a világra, egyáltalán nem biztos, hogy azzá is válik, ha pedig vegyes házasságból származó fél magyarként születik, akkor az esély fele annyi, vagy még ennél is kevesebb.

Némi szabadsággal fogalmazva: minden sarok mögül veszély leselkedik rá, a körülmények, a környezeti adottságok szinte „összeesküdtek” ellene, s ha nincs résen, majdhogynem észrevétlenül elvész nemzete számára, azzal, hogy a legnagyobb vesztes mégis csak ő maga lesz. Ez persze nem máról holnapra játszódik le, évtizedek kellene hozzá, annál a bizonyos harmadik nemzedéknél teljesebbé be.

Ezt nem tanulmányaim, olvasmányaim, vagy valamilyen tudományos felmérés alapján mondom. A családi, rokonsági és ismeretségi köröm tapasztalata beszél belőlem.

A nehézségek, a megpróbáltatások, vagy nevezzük ezt bárminek, már a csecsemőkorban jelentkeznek: az anyakönyvben a kis emberke azon nyomban, még mielőtt eljuthatott volna tudatába, elveszti nevének ékezeteit, írásmódja rendszerint elferdül, kiejtése úgyszintén. Így aztán, mondjuk, egy Török András nevű kisbaba mindjárt az induláskor Andrija, a jobbik esetben Andraš Terek lesz. Elrettentőbb esetek is lehetségesek. Egy Gyilkos-tavi menedékház falán olvastam, hogy az üzletvezető Martin Cont, azaz Koncz Márton, ahogy később, felszolgálás közben, személyesen fejtette meg a rébuszt.

Márpedig a matrikula, tudjuk, közhitelű nyilvántartókönyv lévén, majdhogynem olyan változhatatlan, mint a szentírás. Én még akkor sem tudtam – még zárójelben sem – visszacsempészni személyazonossági okmányomba a nevemről lekerült ékezetet, illetve levakarni azt, ami hívatlanul felkerült, amikor a

nyelvi egyenjogúság még úgymond hivatalos politika volt, s amikor – urambo-csá! – még kétnyelvű személyi igazolványokat is nyomtattak.

Tegyem ehhez hozzá, régi beidegződésekre hallgatva, hogy a vezeték- és keresztnév kiforgatásának veszélye talán valamivel enyhébb ott, ahol a magyarság nagyobb tömbben él, de ahol csak tíz-húsz százalékát teszi ki a lakosságnak, ott törvénytörő, nem beszélve a szórványokról, a szigetekről.

Ez azonban csak a sor legeleje – mondjam így: az első pofon, az első bélyeg? –, a bajok később is csödtül jelentkeznek, az emberi élet minden szakaszában jelen vannak: a diák- és katonaévekben, a munkahelyen és a közéletben, a művelődés, a pihenés, a szórakozás perceiben, a családi körben és azon kívül, az öregkorban, vagyis a zsebpénzes időktől egészen a nyugbérig.

Az akadályok, a szenvedések, a hátrányos megkülönböztetések tehát – de nevezhetjük ezt ezúttal is bárminek, mondjuk szorongásnak, rossz közérzetnek, borongós állapotnak, távlatlanságnak, érzékenységnak (soroljam tovább?) – egy életen át kísérik a kisebbségi embert, egészen a koporsóig. Magárahagyatottságának, gyámoltalanságának, kiszolgáltatottságának további részletezésétől akár el is tekinthetek, kevés szóval is szót érthetünk, utóvégre kisebbségi életünknek már 75 éves – meg nem írt! – története van, csupa keserű egyéni és kollektív tapasztalattal, úgyhogy bárki összeállíthatja a képet a maga kockáiból.

Csinálja azonban ezt bárki, ettől még nem lesz sokkal vigasztalóbb a látvány.

Még akkor sem lehet megnyugtató a benyomás, ha történetesen valamelyik sorstársunk a kisebbségi ember két tagból álló fogalmának értelmezése közben az utóbbira teszi a hangsúlyt. Valóban, az ember élete, még ha kisebbségi is, nem csupán görcsökből áll, s az sem következik belőle-automatikusan, hogy értéktelenebb, netán tartalmatlanabb lenne. Nem csodabogár tehát, aki előtt olykor a többségi nemzet délebről idevetődött tagja értelmetlenül áll, nem tudja hová tenni, jóllehet különök is vannak közöttük. Mondjam azt, hogy ő is egy közönséges halandó, egy kétlábú, több-kevesebb értelemmel bíró lény, aki szeret és szeretkezik, nevet és sír, pénzt keres és költ, alkot és rombol, pályája is emelkedésekből és bukásokból áll. Ennek folytán a kisebbségi létet is csak úgy foghatjuk fel, mint egy gubancos fonalat, amely az életnek egyébként is tarka szőnyegét hol színéről, hol visszajáról szövő át, így aztán néha élénken virít, néha pedig láthatatlan. De akár pótbatyunak is tekinthetjük, amelynek terhe azonban nincs egyenletesen elosztva: olykor elviselhetetlenül nyomasztó, olykor játszva elviselhető.

Egy azonban bizonyos: ha látszik, ha nem, ott van. Mint púp a háton.

Ez a kis kitérő sem oszlatja el a leírt sorok kapcsán felmerülő kételyeimet, amelyeket a belém plántált óvatosság, a lojalitás, a szerb barátaim iránt érzett tisztelet diktál. Vajon nem túl sötét, ennek folytán torz is az a kép – aggodal-maskodom újfent –, amelyet az imént néhány futó vonással felvázoltam? Talán csak nem bennem is az a lelkiileg károsult kisebbségi ember szólalt meg, akinek

reagálásait, belső ingereit olykor gyerekes siránkozásnak, kicsinyes nyafogásnak, közönséges nyavalygásnak lehet minősíteni?

Lehet, bizonytalankodom el egy pillanatra, de ezzel most nincs kedvem foglalkozni, ezért, némi magyarázattal ugyan, de elengedem a fülem mellett a lehetséges jóindulatú vagy rosszmájú magyarázatokat.

Nem tudom, miért lenne csak siránkozás, ha tényként elmondom – változtatni ezen már úgysem lehet –, hogy Vajdaság etnikai képeinek részben erőszakos, illetve kényszerű, részben tervszerű megváltoztatása mennyire meghatározta az itteni magyarság helyzetét, kedélyállapotát, de jövőjét is. Röpke fél évszázad alatt az itt élő népekségek egymás közötti aránya teljesen felborult, egy oldalra billent. A két világháború között a szerbek, németek és magyarok még megközelítőleg azonos számban éltek egymás mellett, jóllehet akkor is volt optálás, névelemzés, ki- és betelepítés, kiutasítás, kivándorlás, s ki tudja még, mi minden. És ma?

Az sem kvalifikálható, érzésem szerint, csupán nyavalygásnak, ha néha riadtan adok hangot annak a felismerésemnek, hogy fogyatkozásunk állandó, talán megállíthatatlan is, függetlenül attól, hogy békében élünk, egyenjogúságunk proklamált, vagy viharok tombolnak körülöttünk, mellettünk és bennünk.

Mert hát az a békésnek mondott korszak sem volt nyugodt, amely már mögöttünk van. Retorzióval, a kollektív bűnösség hangoztatásával kezdődött, s egy ellentmondásos időszakkal folytatódott, amikor intézményeink felvirágoztak, amikor úgy tűnt, hogy minden rendben van, miközben – lassú víz partot mos alapon – a beolvadás kíméletlen erővel ritkította népességünket, meg hát a csendes elszállingózás is apasztotta sorainkat. „A kisebbség a szocializmusban is kisebbség”, mondta ki a szentenciát egyik újságíró kollégám, és kivándorolt.

Ehhez még tegyük hozzá, hogy ha válságos idők törnek ránk, akkor minden lemeztelenedik, felgyorsul, az egzisztencia, a biológiai fennmaradás is kérdésessé válik. Általános lesz a bizonytalanság, az irhamentés szabállyá válik. A kilencvenes évek legelején, tudjuk, a szétszóródás látványosra fordult, mint áradáskor a folyópart, úgy vált le nagy tömbökben népünk testéről az életereó.

A menekülés nyugtalanító gondolata nem új keletű ezen a tájon, ellenkezőleg: ismétlődő jelenség. Családomban is többször fölmerült. Először enyhébb formájában, a kivándorlás képében jelentkezett a húszas évek derekán. Másodszer 1944-ben tört ránk: lázrohanként, hisztériás hangulatként. Oltalmat és biztonságot remélve, felhevülten készülődtünk nekivágni a nagyvilágnak. Özvegy anyám két suttyó legénykéjével az oldalán napokig tépelődött, alighanem Kosztolányi strófájának szellemében kérdezgette önmagától: „Ijedve futnék, ámde hová lehet?” Az országútra, földönfutónak? Végül is maradtunk, pedig bátyám már kerített egy kétkerekű taligát. Nem vezett kárba, mert később ezen szállítottuk haza az elhagyott német katonai raktárakból a marmeládésládákat. Harmadszorra nem is olyan régen bukkant fel, de ez már csak

afféle fejem körül zümmögő piaci légy volt, amelytől egy csapásra megszabadtam.

Megismételhetem ezek után, alighanem nagyobb nyomatékkal is, hogy nálunk a magyarság nem természetes állapot, semmilyen körülmények között nem az, s kevés az esély – mondjam azt, hogy semmilyen –, hogy esetleg azzá váljon. Ha csak egy vékony cérnaszálon valahogy mégis meg nem kapaszkodunk . . .

A társadalmi környezet egyszerűen nem ad, talán nem is adhat immunitást. Nincs öröklött védettségünk, nincs burokhártyánk, mint az anyaméhben. Tegyük ehhez hozzá, hogy nem nyújt biztos oltalmat az intézmény, a szervezet, az iskola, de még az egyház sem, a család sem, jóllehet szerepük pótolhatatlan, nélkülük talán már nem is lennének.

Közben a következményeket tekintve nem sokat nyom a latban az sem, hogy békés korszakban élünk-e, avagy válságosban, hogy a toleránsabb szemléletek kerülnek-e némi túlsúlyba a társadalomban, vagy a türelmetlenséget szító elvek, az ezeken alapuló gyakorlat. Ha valakinek a háza dűlőfélben van, egyre megy, hogy a csendesen munkáló talajvíz málasztja szét, vagy az ár sodorja el.

Minden időben nehéz tehát ezen a tájon magyarnak lenni és megmaradni. Amikor ezt mondom, erre gondolok: nehéz tartósan megmaradni, nemzedékeken át. Nem lehetetlen persze, de túl sok a kísértés, és nagyon kevés az ellenállóképesség.

A bánáti katolikus bolgárságból (palyénok, pavlikének) származó apám földműves családjában hatan voltak testvérek, az ugyancsak torontáli eredetű anyám családjában pedig – egy régi dohánykertész família sarjaként – hárman. Valamennyien a századforduló gyermekei voltak, nem sokkal a sokat ígérő XX. század beköszöntése előtt és után jöttek a világra. Elődeik 100–150 évig túrták a földet, s fölverekedtek magukat a középparasztság sorába. „Felvitte az Isten a dolgukat” – mondták róluk azok, akiknek kevesebb volt, ámbar ők maguk is megmaradtak az eke szarva mellett. Fajtájukat, nyelvüket sem cserélték.

Századunk első két-három évtizedében, ha nem is mindnyájan, de zömmel kikerültek az egynyelvű, zárt falusi közösségekből, s a kisebb-nagyobb városokban telepedtek le, ahol a szociális rétegződés törvényszerűségeinek engedve iparosmesterek, szakmunkások, kiskereskedők, tanítók, vasutasfeleségek, háztartásbeliek, házbérből élő járadékélvezők lettek. Anyagi helyzetük évtizedek múltán sem javult lényegesen, de mivel az életkörülmények általában növekedtek, ez őket sem kerülhette el. Szorgalmukkal, kemény munkájukkal érvényesültek, közben ide-oda pofozta őket az élet.

Nem voltak iskolázott, olvasott emberek, lényüket a népi hagyomány, a kollektív tapasztalat formálta, részben még a városi hatás egy problematikus rétege is, így aztán az impériumváltással bekövetkező változásokkal szemben teljesen védtelenül álltak, az oly nélkülözhetetlen műveltség, a kultúra támpillérei, összekötő kapcsolatai nélkül.

Megijesztett nyájként, mondhatnám némi fenntartással, akárcsak az egész közösség, amelyhez tartoztak.

Ami elkezdődött 18-ban, folytatódott 44 után is, más feltételek között, de ugyanabba az irányba. Most is ott érte őket legjobban a környezet átfedő hatása, ahol a leggyengébbek voltak: magyarságukban, bolgárságukban. Azok az éltető nedvek, amelyek esetleg táplálhatták volna egyébként is hiányos történelmi, nemzeti és nyelvi tudatukat, már korábban egyszerűen máról holnapra elapadtak. Azt a kevéskét pedig, amit régebben vagy esetleg menet közben magukba szívtak, nem tudták sem megóvni, sem átadni. Előbb némi megütközéssel hallgatták gyermekeik kevert nyelvét, majd fásult beletörődöttséggel, tehetetlenségüknek engedve, s nyilván kényelmi szempontok miatt maguk is átálltak a szamoposzluga, a boloványé és más kölcsönszavak ezreinek használatára. Ha valaki netán nyelvtisztaságról, nyelvápolásról, az anyanyelv páratlanul gazdag szókészletének tiszteletéről és óvásáról beszélt nekik, akkor ezt vegyes érzelmekkel fogadták, olykor büntudattal is, de másnap már ismét makarónyelveven érintkeztek egymással. Nem azért mert nem akartak szebben és szabatosabban beszélni, hanem mert nem tudtak.

S mi lett a vétkes nemtörődömség következménye? Az történt, ami a természetben: ha nem gondozzák a védőerdősávot, az ártó szelek kiszikkasztják a termőföldet, áthordják a humuszt a szomszédos földekre . . .

Ők kilencen – anyám és apám mellett a nagynénik, nagyábcsik hada – kezdetben még álltak valahogy a sarat, a második nemzedék viszont már elbizonytalankodott, botladozott, egyikük már a rajtvonalnál rogyant térdrel összecsuklott. A nagy szóródás, mint általában lenni szokott, a harmadik és a negyedik nemzedéknél következett be, a beolvadás ténye itt már a maga teljességében mutatkozott meg: nevükkel, nyelvükkel, érzésvilágukkal messze estek a magyarságtól. Náluk a nagymama, a dédanya már csak a folklorizált, az irodalomban is kiadósan kiaknázott „maďarica” képében jelenik meg, „vajdasági” színfoltként. Amelyik még él közülük, az teljesen hozzáidomult környezetének nyelvéhez, szokásaihoz, ízlésvilágához, s megvan a maga kedvence is a népinek csúfolt zenevilág csillagai között.

Amit eddig elmondtam, nagyobbreszt a család anyai ágára vonatkozott, ott volt legpusztítóbb az erőzió. Az asszimiláció, persze, nem kerülte el az apai ágat, a bánáti bolgársághoz tartozó részt sem, szinte valamennyien lemondtak a valamelyest a csángókhöz hasonlítható palyén mivoltukról. Ha széttekintek a vert hadon, láthatom, hogy magyarországi magyarok, bulgáriai bolgárok, szerbiai jugoszlávok, németországi magyarok és szerbek lettek, ezeknek az utóbbiaknak a németiségbe való beolvadásába aligha kellene kételkednünk. A végeredmény tehát azonos, csak a kiindulópont volt az eltérő. Ők már 250 éve kisebbségi sorban éltek, sorsuk az országhatárok megváltoztatása nélkül is meg volt pecsételve: csak a társadalmi folyamatok gyorsaságától függött, hogy népcsoportként mikor tűnnek el a színtérről.

Sorsuk beteljesedése tüzetes vizsgálódást érdemelne, mint ahogy az anyai ági rokonság romlásáról is töviről hegyire kellene beszélnem, de erre most se idő, se tér. Egyszer, ha megérem, majd megírom családom beolvadásának elhallgatott történetét.

A számba vett apai és anyai hozzátartozók utódai közül – nem számítva azokat, akik Magyarországra költöztek – csak mi ketten, bátyám és én maradtunk meg úgy-ahogy magyarnak mind a megboldogult régi és az új Jugoszláviában, mind a boldogtalan kis Jugoszláviában.

Két megtépzott törzsbeli, két utolsó mohikán.

Nos, az elmúlt 75 esztendő ilyen kimenetellel járt a mi vérségi vagy a házasság révén keletkezett családi körünkben (eredménynek, hozadéknak csak nem mondhatom!), ilyen foghíjas lett háznépem mozaikképe, ilyen sok benne a vakablakszerű üreg . . .

Ha valakinek a fülét netán sértené a szenvelgő hang, amely, magam is érzem, olykor mintha kicsengene a tárgyilagosnak szánt mondatok háttéréből, azok számára megismétlem, hogy jómagam is – akinek pedig az írás, a magyar írás a kenyere –, csak a véletlenek közrejátszása folytán lettem magyar. Megírtam már ugyanis, hogy születésem színhelyétől fogva lehettem volna spanyolul beszélő – esetleg magyar származásúnak mondott – argentin állampolgár, vagy a visszatérés után egészen könnyen válhattam volna magyarul is dadogó jugoszlávvá, kevert nyelvű jugómagyarrá. A sors keze, némi családi indítás és sok-sok akarás segített át az útvesztőkön. Úgy is mondhatnám, hogy önszorgalom-ból lettem magyar, saját akaratomból tértem vissza a bolyba.

A családi történetnek, a mesének itt még nincs vége. Bátyámékra, életüknek alkonyodó felében, hatalmas szerencsétlenség szakadt: meghalt egyetlen fiuk, utód nélkül maradtak. A baj nem jár egyedül, mondhatnám, a fonál ebben az esetben biológiai okokból szakadt meg . . .

Némi emelkedettséggel a hangomban szögezhetem le – amit, őszintén remélem, senki sem vesz hatásvadászatnak –, hogy most már egy szál magamban állok a vártán, s próbálom megfogalmazni valamilyen módon, lehetőleg visszafogottan, raportomnak folytatását. Dióhéjban talán így: a másodízigleni leszármazottaim esetében a magyarság majdhogynem természetes állapot, úgy is mondhatnám, hogy fix pont, amelyből már nehezen lehetne őket kimozdítani.

A jövő többé-kevésbé belátható: a kritikus harmadik nemzedék is már a magyarrá válás göröngyös ösvényére lépett. A tizenhat éves újvidéki unoka a sülő lányok nyüzsgő életét éli, miközben sok szálon át kötődik fajtájához: dolgozatot ír a magyar történelem és irodalom nagyjairól, s mondatai is egyre gördülékenyebbé válnak; magyar költők verseit adja elő a versenyeken, a rádióban, a tévében: sűrűn forgatja a magyar könyveket, most már azzal a felismeréssel is, hogy egy tekintélyes részük – a segéd- és szakkönyvek, az ismeret- és adattárak – minden téren eligazíthatja; kiismeri magát a magyar újságok között, megtalálja az őt érdeklő közleményeket. Szabad idejében zsúrokra jár,

álarcosbálra, pesti kiruccanásra készülődik, télen a művelődési egyesület folklór együttesében ismerkedik az ének- és tánc hagyománnyal, nyáron néprajzi táborokban nemezeli, korongol. Mint a szivacs, úgy szívja magába anyanyelvünk zamatait, műveltségünk nedveit. Örömmel telik benne . . .

Családom másik szeme fénye, egyetlen egyenes ági leszármazottja, a hároméves zágrábi fiúunoka tartogatta számomra öreg napjaim egyik legnagyobb élményét. Nemcsak arra a „belső boldog fényre” gondolok, amely már az unoka látásakor átítatja a nagyapákat. Én ennél sokkal többet kaptam. Valamelyest megnyugtató, letompított aggodalmaimat, kételyeimet, gyanakvásaimat: talán még sincs minden veszve, talán még nem késő . . .

Az történet ugyanis, hogy a nem régi első és ez idáig az egyetlen találkozásunkkor (még egy átok azokra, akik sok egyéb bűnük mellett még a nagyszülők, és az unokák találkozását is lehetetlenné, illetve módfelett körülményessé tették), egy kimondottan egynyelvű közegben, velem magyarul beszéltem, minden unszólás nélkül, azon a nyelven tehát, amelyen csak ők ketten – apja és ő – közlekednek a családban. Még véletlenül sem tévedett közben. „Adjál mákoszt” – állt meg előttem a kis lebegő hajú, örökmozgó motolla, amikor ráéhezett a nagymama küldte süteményre.

Kis nyíló eszével beilleszkedett a családi rendbe: az anyjával és hozzátartozóival horvátul, azaz anyanyelvén beszél, apjával és hozzátartozóival pedig „apanyelven”.

Ezzel az utóbbival ugyan, Zágráb kellős közepén, nem sokra megy, ezt tapasztalhatja is, ha kilép az utcára, ha elmegy az óvodába. A nagyszülőkkel és az anyanyelvi közeggel való gyakoribb találkozás talán hozzájárulna ahhoz, hogy a további érlelődés során ráébredjen: az „apanyelv” nem kettőjük tolvajnyelve, ez néhol az emberi kapcsolatok fenntartásának, úgymond, normális eszköze. Micsoda felismerés lesz majd az is, ha rádöbben, hogy a világ egyik csücskében az emberekkel csak az „apanyelven” lehet szót érteni, akárcsak Zágrábban a horvátokkal. Ha ugyan egyáltalán eljut odáig, ha a kis szigetecskét nem nyeli el a tenger . . .

Miért részleteztem, olykor bonyolítottam is ennyire a mégiscsak szűkebb körre tartozó családi ügyeimet? Miért „teregettem ki” olyan eseteket, amelyek szigorúan vett magánügyként is kezelhetők, illetve miért „kérkedtem” olyasmivel, ami valójában nem is dicséretes? Hát csak azért, hogy annak, amit most leírok, minél nagyobb súlya és hitele legyen: itt nálunk, ahol töredezik az anyanyelvi közeg, és foszladozik a természetes nemzeti háttér, a magyarság elsősorban a választás és a vállalás kérdése. Itt is ugyan magyarnak születnek a csecsemők, de később csak azok válnak azzá, akik ezt valamilyen oknál fogva akarják, s ennek érdekében tesznek is valamit – önképzéssel, tájékozódással, ragaszkodással, az oly nélkülözhetetlen igénnyel.

Itt ugyanis nincs természetes állapot, nincs repülő sült galamb: a magyarsággért meg kell küzdeni, úgy is mondhatnám, hogy mindenkinek, külön-külön,

meg kell hódítania magának. Ez persze nem kis erőfeszítést követel meg, sőt, olykor még szenvedéssel, lemondással is jár.

S éppen itt, az egyéni elhatározások szintjén, az indolencia gyakori jeleivel kezdődnek az első bajok. Persze senki sem deklaratív módon válik meg magyarságától, nem úgy történik az, hogy valaki nagy hangerővel bejelenti: én máig ez voltam, holnaptól kezdve pedig az vagyok, s egyszerűen átbújik azon a foghíjas léckerítésen, amelyik az egyik nemzetet a másiktól elválasztja. Nem ilyen egyszerű az ügy, az első nemzedék még érzi egy ilyen esetleges magatartásnak a fonákságát. Az ő „bűnlajstromuk” sok-sok „apróságból” áll. Előbb, akárcsak a korrózió esetében, külső sérülések érik, majd a rongálódás befelé halad, a tudat legmélyebb rétegeihez. Ennek a folyamatnak ezerféle megnyilvánulása van. Nem óvják nyelvük tisztaságát, könnyen ráállnak a kölcsönnyelvi használatára, nem vesznek maguknak fáradságot, hogy szakmájuk, foglalkozásuk szakkifejezéseit anyanyelvükön is megismerjék, a másik oldalon viszont már a kóbor kutyához is államnnyelven szólnak. Ennek folytán gyermekeiknek sem tudnak segíteni, egy olyan helyzet alakul ki, amelyre azt szoktuk mondani, hogy vak vezet világtalant. Könnyedén és könnyelműen elfelejtik, honnan jöttek, kik voltak az elődei, fogalmuk sincs arról, példának okáért, hogy van egy aracsai Pusztatemplom, vagy rosszabb esetben: még csak nem is érdeklí őket. Különbéféle okokból nem olvasnak magyar újságokat, így könnyebb nekik, a zsurnalisztika fogalomkörében is otthonosabban tájékozódni a többségi nyelven, mint sajátjukén. Ha a szülő szerepében kényszerülnek döntésre, szinte játszi könnyedséggel irányítják gyermekeiket a többségi nyelvű iskolákba, mert erről már kialakult véleményük van („könnyebben érvényesülnek majd az életben” – fogadták el korábban a ravasz érvelést). Vagy ha erre mégse készek, s magyar középiskolába iratják őket, akkor elnézik, beletörődnek abba, hogy némely tantárgyat ne az anyanyelven adjanak elő, elfogadják a magyarázatokat, nem tiltakoznak ellene. Megtanulták a leckét: ne szólj szám, nem fáj fejem.

A kisebbségi ember, mint minden más halandó, „főállásban” az egzisztenciális gondokkal küszködik, „másodállásban” pedig – kondíciójától függően – még akadályversenyt is kellene futnia egy másfajta fennmaradásért. Nos, nem kevés azoknak az embereknek a száma, akik ezt az iramot nem győzik szusszal, gyorsan kifulladásra, a próbakövek egyikében felbuknak. Csak az erősek állnak talpra, és folytatják a küzdelmet. Sokan megtorpannak, félrehúzódnak, hagyják magukat sodortatni az árral.

Olykor a küszködésnek még csak az értelmét sem látják. „Miért legyenek magyarok, mi haszon abból” – kérdezte inkább magától, mint tőlem egy tanító, akinek két leánya a zentai gimnáziumban érettségizett, az életben viszont „levizsgázott”: sem az egyiknek, sem a másinak a gyermekei nem tudnak magyarul, vagy csak a környezeti nyelv szintjén beszélnek. Ismerek néhány magyar újságíró is, akinek gyermeke csak tőri az anyanyelvét.

Mit mondhat erre a szerencsétlen közíró? A fenti kérdésre alighanem csak kérdéssel lehet válaszolni: miért ne legyen az ember magyar, ha már annak született? Mi hasznuk lett abból, hogy elvesztették énjük egyik nemes részét? Lelki rokkantak lettek, otthontalanok.

Az elmúlt 75 évnek rengeteg a sérültje és sértettje, a kárvallottja és traumatizált betege. Hogyan lehetne segíteni rajtuk: a középnemzedéken, hogy visszataláljon, a fiatal nemzedéken, hogy oktalanul ne tévesszen irányt, ne vesszen el az útvesztők sokaságában?

Perdöntő lehet a többség magatartása, a kisebbséghez való jóindulatú, toleráns viszonyulása, a pozitív diszkrimináció alkalmazása. Nincs valami jó tapasztalat ezen a téren. A többség általában érzéketlen a kisebbségi „nyavalygásokra”, minden másságot, különállást is gyanakvással vesz, hát még a nemzeti jellegűt. Saját gondjaival van elkeveredve, s ez még mindig a jobbik eset annál, amikor saját nagysága és küldetése foglalkoztatja. A többségnek ezt a „lelkiállapotát” akár általánosítani is lehetne. A magyarság is, amikor ezeken a tájakon többségi nemzet volt, elnézte, hallgatólagosan egyetértett a magyarosítással, az állameszme egyedüli üdvözítő voltával. 1872-ben a budapesti tanügyi hatóságok egy „szerb tannyelvű állami főgimnázium” megnyitásáról hoztak határozatot, de mire ez létrejött Zomborban, „magyar és különösen szerb tannyelvű” lett. Valamilyen hasonló intézkedések ma is születnek, mintegy kései visszacsapásként. Nemcsak a kisebbségre lehet tehát azt mondani, hogy minden rendszerben megmarad kisebbségnek, hanem a többség is, minden körülmények között, a maga törvénye szerint viselkedik.

És a kilátások, tekintettel a mai áldatlan állapotokra, azok milyenek? Egy demokratikus, az emberi jogokat tisztelő, a kisebbségeknek önkormányzatot adó állam megteremtése adhatna némi esélyt. A légies határok, a kettős állampolgárság gondolata is reménykeltő. De hol vagyunk még ettől? Civil társadalom a Balkánon? Ugyan, kérem! Persze nem kell eleve elvetni egy ilyen lehetőséget sem, az események elmozdulhatnak ebbe az irányba is. De addig is valamilyen módon fenn kellene maradni . . .

Hogy ne tűnjünk el véglegesen a népcsoportok sülyesztőjében, támaszkodnunk kell a politikai és művelődési érdekszervezeteinkre, az anyaországra, az egyházra, a majdhogynem életmentőnek minősíthető iskolahálózatra, az intézményekre, társaságokra, egyesületekre, a tájékoztatási eszközökre, ezeknek pedig, együtt és külön-külön is az eddigiéknél jobb feltételeket, külső kereteket kell teremteniük ahhoz, hogy a családi és az egyéni döntések könnyebbek legyenek, a dolgok természetéből fakadjanak. Tájéolóval a kézben biztosabban lehet eligazodni . . .

Akkor is azonban, ha minden összejön, meredek hegyként áll előttünk több kérdés is: kell-e egyáltalán valakinek ez a segítség, van-e rá nagyobb igény? Tulajdonképpen meg lehet-e fékezni az asszimilálódás törvényének bomlasztó hatását, van-e ellene orvosság, ki lehet-e fejleszteni a természetes immunitást?

Tele vagyok kétkedéssel, családi tapasztalataim szüntelenül ezt táplálják. Fennmaradásunkat sok minden megkönnyítheti, de az égvilágon senki és semmi sem szavatolja. Ha magunk nem gondoskodunk róla, végképp elvesztünk. Nincs biztos garancia, mint általában semmire.

A magyarság itteni léte a család, de leginkább az egyed választásától és vállalásától függ, ezen áll vagy bukik, még akkor is, ha egyszer majd újra békés körülmények között élünk.

Zágrábban, amikor az unokámmal egy kicsit összelekedtem, kéz a kézben mentünk a fényképészhez, hogy a nagymamának ne csak szóban – a gondosan vezetett jegyzetek alapján – számoljak be az „egyszem” emberke észbeli és fizikai gyarapodásáról, hanem kézzelfogható módon is: egy színes fotográfiával. Tükör nélkül is láttam magunkat: a vén csatalovat, az „önszorgalomból” lett magyart és a serdülő bikficut, akire még mindaz vár, amiről az imént oly vége-hossza nélkül beszéltem.

A választás és a vállalás kérdése, ha ez egyáltalán felmerül majd benne. Egy zacskó pattogatott kukoricával „kenyerezem” le, s közben azon töprengök, hogy lám, már csak ilyen cérnaszálon függünk, egyre vékonyodó fonálon . . .